ناسنامەی لاو لە جیهانبینی شیعری دڵداردا

م.محەمەد ئەحمەد حەسەن (حەمە مەنتک)
زانکۆی سەلاحەدین- کۆلێژی پەروەردە-شەقڵاوە- بەشی زمانی کوردی
Mohammed.hasan@su.edu.krd

پێشەکی

هەموو شاعیرێک لە شیعرەکانیدا جیهانبینییەکی تایبەت بە خۆی هەیە، ئەو جیهانبینییە داڕێژەری بیرکردنەوەی شاعیرەکەیە لەبارەی کۆمەڵێ چەمک. بەڵام دەزانین زمانی شیعر جودایە لە زمانی هەر نووسینێکی دیکە. بۆیەیش دەبێ مامەڵەمان لەگەڵ جیهانی شیعر بۆ کارکردن لەبارەی هەر چەمکێکەوە جیاواز بێت. (دڵدار)ی شاعیر یەکێکە لەو شاعیرانەی بە شێوەیەکی قووڵ لەبارەی کۆمەڵێ چەمکەوە لە شیعرەکانیدا کاری کردووە. چەمکی (لاو) وەکو بوونێک بە شیوەیەکی فەلسەفیانە لە شیعرەکانیدا کاری لەبارەوە کراوە. ئەو شاعیرە لە شیعرەکانیدا هەوڵی دیاریکردنی ناسنامەی لاوی داوە، بەڵام ناسنامەیەک دەبێتە پێشمەرجی بوونناسانەی لاو. ئەم توێژینەوەیەمان هەوڵێکە بۆ دیاریکردنی ناسنامەی لاو وەکو بوونێک لە جیهانبینی (دڵدار)ی شاعیر. توێژینەوەکەمان لە دوو بەش پێک دێت.

بەشی یەکەممان بۆ قسەکردنە لەبارەی چەمکی (لاو). بە شێوەیەکی تیۆری هەوڵی دیاریکردنی چەمکی (لاو) لەڕووە فەلسەفی و بوونناسییەکەیەوە داوە. بەوەی (لاو) چییە؟ کێیە؟ ئەرکی چییە؟ تێڕوانینی شۆڕشەکان بۆ لاو چییە؟ پاشان هاتووین هەوڵی دیاریکردنی چەمکی (لاو)مان لە کۆمەڵگەی کوردیدا داوە. بەوەی کۆمەڵگەی کوردی چۆن لە (لاو) دەڕوانێت؟ بەوەی هەمیشە کۆمەڵگەی کوردی وەکو بوونێکی کەم عەقڵ لە (لاو)ی ڕوانیوە.

هەرچی بەشی دووەمە، بەشێکی پراکتیکییە، بەناوی (جیهانبینی دڵدار بۆ ناسنامەی لاو). لەڕێی شیعرەکانەوە هەوڵی دیاریکردنی ناسنامەیەک و بوونێک بۆ (لاو) دەدات. بەمەیش کارمان لەبارەی چەند ڕەهەندێکەوە کردووە. بۆ نموونە (دڵدار) ناسنامەی لاوێکمان بۆ دیاری دەکات، کە ناومان ناوە (لاوی پیر)، لاوێکە وزەیەکی مردووی تێدایە، لاوێکە ناسنامەی لاوێتی خۆی بزرکردووە. هاوکات (دڵدار) ناسنامەی لاوێکی دیکەمان بۆ دیاری دەکات، کە ئێمە بە (خەونی لاو) ناومان هێناوە. لاوێکە پڕە لە خەون، پڕە لە وزەی ژیان. هاوکات (دڵدار) بەراوردی نێوان لاوی ئێمە و ئەورووپا دەکات ئەمەشمان بە بەڵگەی شیعری دیاری کردووە. لە کۆتاییدا بە چەند خاڵێک ئەنجامی توێژینەوەکەمان دیاریکردووە، پاشان لیستی سەرچاوەکانمان بە سیستەمی هارڤارد کردووە.

بەشی یەکەم: سەرەتایەک لەبارەی چەمکی لاو

یەکەم: چەمکی لاو

چەمکی لاو چەمکێکی فرەڕەهەندە، واتە ڕەهەندی کۆمەڵناسی و دەروونناسی هەیە، تەنانەت لە ڕووی کۆمەڵناسییەوە لاوان بە بزوێنەری کۆمەڵ دادەنرێن، چونکە پرۆژەی تاک بوون لە لاوەوە دەست پێ دەکات. تەنانەت لاو پێوەرە بۆ پێشکەوتن، یان دواکەوتنی هەر کۆمەڵێک. ئەوە لاوە دەتوانێ پرۆژەی مەعریفی و جەستەیی هەبێت، هەر لاویشە دەتوانێ کۆمەڵ سڕ بکات. کاتێک دەڵێین لاو، یەکسەر وزەی زۆر و نوێمان بە مێشکدا دێت. وزە و شێوازی بیرکردنەوەی لاو، وزە و شێوازێکە پڕە لە خەیاڵ بۆ داهاتوویەکی گەش و پڕشنگدار. بۆیەیش هەموو شۆڕشەکان ئومیدێکی گەورە لەسەر تواناکانی لاو هەڵدەچن. هەموو دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکانیش بە شێوەیەک لە شێوەکان هەوڵی کوشتن و ئیفلیج کردنی تواناکانی لاوان دەدەن. هەمیشە هەوڵی ئەوە دەدەن لاو بە ڕابردووەوە پێوەست بکەن، بەڵام لە بنەڕەتدا لاو پێوەستە بە ئێستا و داهاتوو، چونکە لە لای لاوان ئێستا پردێکە بۆ پەڕینەوە بەرەو ئاییندە. کەواتە ناتوانین بەبێ پەیڤین لەبارەی چەمکی ئاییندەوە باس لە چەمکی لاو بکەین. لاو یەکسانە بە ئومێد و پرۆژەی مەعریفی. بۆیەیش هەر چەپاندنێک لە حەز و ئارەزووی لاو بکرێت، ئەوا ئەو کۆمەڵە پێشکەوتن بە خۆیەوە نابینێت. کەواتە ((بەرهەڵدانی ئارەزووکان و حەزە کەپتکراوەکان دەبنە مایەی پێشکەوتن و ئارامی و ئاسوودەیی و داهێنان.)) [پیربال، ٢٠٠٦، ل١٦٤] ڕێگری لە هێز و توانای لاو ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر پێشکەوتنی کۆمەڵ دەبێت.

لاو خاوەن عەقڵی نوێگەرییە، چونکە هەمیشە وزەیەکی نوێی تێدایە. ئەم وزە نوێیە لە ڕێی هێندی فاکتەرەوە دەتواندرێ بە گەڕ بخرێت. یەکێک لە فاکتەرەکان بوونی هوشیارییە لە لای گەنج. هوشیاریی بەرانبەر خودی خۆی و کۆمەڵەکەی، بەرانبەر دیاردە و کێشە و گرفتەکانی ناو کۆمەڵ. لەم ڕێیەوە هەست بە بەرپرسیارییەتی دەکات، بیری گۆڕانکاری لە زەیندا بۆ دروست دەبێت. فاکتەرێکی دیکە ئەوەیە لاوان ببنە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتیانە بۆ ئەوەی بتوانن گۆڕانکاری گەورە دروست بکەن، بۆ ئەمەیش پێویستە شوناسی خۆیان بدۆزنەوە، یان دیاری بکەن. دەمەوێ بڵێم لاوان کۆمەڵی تایبەتمەندی و خاسیەت هەیە بۆ خۆیانی دیاری بکەن، تاکوو لە ڕێیەوە بناسرینەوە. شوناسی خۆیان لە دەرەوەی حیزب، ئایدیۆلۆژیا، نەتەوە...تاد دیاری بکەن. بە دیاری کردنی شوناس لەلایەن لاوەوە، لاو لە ((بوونەوەرێکی پاشکۆوە دەبێتە بووەنەوەرێکی سەربەخۆ.)) [قانع، ٢٠٠٣، ل١٩١] بەم هۆیەوە لاو دەتوانێ گەشە بە خۆی بدات لە ڕێی فیکرەوە. واتە دەتوانێ خاوەن پرۆژەی مەعریفی گەورە بێت.

لاوان داینەمۆی هەموو گۆڕانکارییە سیاسی، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیرییەکانن، بۆیەیش زۆربەی قۆناغەکانی مێژوو لە مێژووی هەر میللەتێکدا بە کار و پرۆژەی کۆمەڵی گەنج دەناسرێتەوە. بۆیەیش هەر قۆناغێکی مێژوو دەبینین هەم لاو داینەمۆی گۆڕناکری بووە و هەمیش قوربانی. بۆ نموونە لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا لاوان دەبنە بزووێنەری شۆڕشی حەڤدەی ئۆکتۆبەر لە یەکێتیی سۆڤیەت، بەڵام هاوکات بە هەزاران گەنج دەبنە قوربانی ئەو ئایدیۆلۆژیایە و ئایدیۆلۆژیای ناسینالیزم، کە دوو جەنگی گەورەی جیهانی لێ دەکەوێتەوە. ڕەنگە هیچ شۆڕشێک هێندەی شۆڕشی خوێندکارانی ١٩٦٨ لە فەرەنسادا گەنج بزووێنەری نەبن. ئەم شۆڕشە تەواو گەنجانە بوو. ئەم شۆڕشە دەبێتە هۆی ڕووخانی ڕژێمەکەی (دیگۆل)، لەم سەردەمەی ئێستایشدا ئەو ڕاپەڕینانەی بە ناوی

بەهاری عەرەبییەوە دروست بوون لاوان سەرمەشق و بزووێنەری بوون. بۆ ئیفلیج كردن و سڕكردنی ئەو وزە و توانایەی لاوان دەسەلات چەندین ڕێ دەگرێتەبەر. بۆ نموونە ((دەوڵەت ئارەزوو دەكات گەنج بۆ ماوەی دەساڵ یان زیاتر لە كەمپی ماڵیكردن و دەستەمۆكردنی خۆیدا بمێنێتەوە (لە قوتابخانەوە تاكو زانكۆ)، بە پاساوی فێركردنی زانست.)) [النفیسی، ١٩٨٦، ل٢٨-٢٩] كەواتە چەند لاو پرۆژەی هەبێت بۆ گۆڕانكاری، دەسەلاتیش دوو هێندە لە هەوڵی بەگەڕخستنی فاكتەرەكانی ئیفلیج كردن و دامركاندنەوەی وزەی لاوە. هەمیشە هانی لاوان دەدات خۆیان لە سیاسەت دوور بگرن. بۆیەیش هەمیشە دەسەلات سەرۆك و ئایایدۆلۆژیاكانی حیزب بە پیرۆز دادەنێت، دەیانخاتە ناو پرۆگرامی خوێندنەوە. هەمووومان كاتێك خوێندكاری سەرەتایی بووین بەتایبەت نەوەی پێش ڕاپەڕین بیرمانە چۆن وێنەری دیكتاتۆرێكی وەكو (سەدام) و بنەماكانی حیزبی بەعس لەناو پرۆگرامەكانی خوێندندا وەكوو شتی پیرۆز دەخرانە ناو مێشكی خوێندكارانەوە. بە داخەوە دوای ڕاپەڕینیش هەمان پرۆژە بۆ بە پیرۆزكردنی حیزب و سەركردە بەردەوامی هەبوو.

هەمیشە گەورەكان لە كۆمەڵە دواكەوتووەكان و ترادیسیۆنەكان ترسێكی زۆریان لە لاوان هەیە. تەنانەت لەو جۆرە كۆمەڵانەدا لاوان هێندە قێزیان لە سیاسەت دەبێتەوە، نایانەوێت تخوونی سیاسەت بكەون. بە واتایەكی دیكە نایانەوێت بچنە ناو هیچ حیزبێكی سیاسییەوە. بۆ؟ بە بڕوای ئێمە كۆمەڵی ترادسیۆنی كار لەسەر كوشتن و كپكردنی وزەی گەنجان دەكات، بەوەی نایەوێ لاوان خاوەن بیركردنەوە و پرۆژەی خۆیان بن. لەلایەكی دیكە لاوان هەوڵی دابینكردنی ژیانێكی خۆشگوزەران دەدەن. بەڵام هۆكاری سەرەكیی ئەوەیە لەلایەن دەسەلاتەوە هەمیشە ئەو پەیامە فڕێ دەدرێتە ناو چینی لاوان، ئەوەی تووخنی سیاسەت بكەوێت، ڕووبەڕووی توندوتیژی دەبێتەوە. بۆیەیش ئەو لاوانەی ملكەچ دەبن بە لای عاقڵ و چاكەكار ناو دەبرێن و ئەوانەیشی یاخی دەبن بە ئاژاوەگێڕ و مەترسی بۆ سەر ئاسایشی نیشتمانی هەژمار دەكرێن. نموونەی ئەو لاوانەمان زۆرن، كە نەچوونەتە ژێر باری دەسەلات، بۆیەیش لەلایەن دەسەلاتە دیكتاتۆرەكانەوە سیناریۆیان بۆ دروستكراوە و تووشی ئەشكەنجە و كوشتن بوونەتەوە.

لە هەموو ئەو قسانەی سەرەوەدا دەتوانین پێناسەیەكی گشتی بۆ لاو بكەین، كە لاو بناغەی هەموو كۆمەڵێكە، بە گەڕخەری هەموو گۆڕانكارییە سیاسی، ئابووری، كۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیرییەكانە. كەواتە لاوان هەمیشە سەردەستەی شۆڕشە كلتووری و سیاسی و ڕۆشنبیرییەكانن. بۆیەیش ئامانجی زۆرێك لە شۆڕشەكان قڵپكردنەوەی تێڕوانین و پێوەندییە كۆمەڵایەتییەكانە، بۆ ئەوەی بە شێوەیەكی تازەتر و ڕادیكاڵانەتر دابڕێژێتەوە. بزووتنەوەی خوێندكاری شەستەكان لە فەرەنسا، كە دواتر بە (ڕەخنە كۆمەڵایەتییەكانی شەستەكان) ناسرا، دەبێتە نەریتێكی ڕۆشنگەری سیاسی، كە دواتر لە زۆربەی وڵاتان چاوی لێ دەكرێت. دەبێتە مێژوویەك بۆ گۆڕانكاری گەورە. ئەم بزووتنەوە خوێندكارییە، لاوان بزووێنەری بوون. ئەم بزووتنەوەیە ((بابەتێكی سەرەكی، كە لە پێش چاوی دانابوو، مەسەلەی زانكۆكان و ڕیفۆرمی زانكۆیی بوو. زۆربەی ڕاپەڕینە خوێندكارییەكان لە شەستەكان ئامانجی هاوشێوەی هەبوو.)) [چەند نووسەرێك، ٢٠١١، ل٢٥٦] ئەوەی لاوان لە توانایاندایە بیكەن، گۆڕانكاری ڕیشەییە. ئەمەیش پاتەكردنەوەی ئەو دیدەی "هێربەرت ماركۆزە"یە بۆ ڕۆڵی لاوان لە شۆڕشدا. بەوەی ئەم چینە جودا لەوەی ڕۆڵی گەورەیان لە هوشیاركردنەوەی

تاكەكانی ناو كۆمەڵ هەیە، دەبێ لە كاتی شۆڕشدا هەماهەنگی لەگەڵ چینە ستەم لێكراوەكانی نا كۆمەڵ بۆ هەڵگیرسانی شۆڕش بكەن.

دووەم: دیدی كۆمەڵی كوردی بۆ لاو

لێرەدا دەبێت لە دیدێكی سۆسیۆلۆجییەوە لە چەمكی لاو لە تێڕوانینی كۆمەڵی كوردەواریدا بڕوانین. كۆمەڵی كوردی، یەكێ لەو كۆمەڵانەیە هەوڵی دابەشكردنی چینەكانی ناوی بەسەر چەند تەمەنێكدا دەدات. واتە تەمەن دەبێتە پێوەر دیاریكردنی چینەكانی ناو كۆمەڵ. ئەم دابەشكارییە بۆ ئەوەیە بتوانین چۆن ئەم چینانە بخەنە ژێر كۆنترۆڵی خۆیانەوە. بۆ نموونە هەمیشە لە كۆمەڵی ترادیسیۆنیدا وەها تەماشای لاو دەكرێت، كە هێشتا عەقڵی تەواو گەشەی نەكردووە، كەسێكە ناتوانێت بە تەواوی بڕیار بدات. سنووری نێوان لاو و هەرزەكار تێكەڵ بە یەكدی دەكرێت. لاوەكان بە كەسانێكی هەڵەشە و پێنەگەیشتوو دادەنرێن. ((ئەم كائینە كەسێكی سەرەڕۆیە و لە چوارچێوەی ئەو داب و دەستوورە كۆمەڵایەتیانە لای داوە، كە ئیستا بە لای زۆربەمانەوە پەسەندن و ماقووڵن.)) [سیوەیلی، ٢٠٠٨، ل٣٢١] ئەمەیش ڕاستەوخۆ بێ بایەخ كردن و كوشتنی وزەی لاوێتییە. دەبینین لە كۆمەڵی مۆدێرندا لاو كەسێكە خاوەن پرۆژە، تەمەنی تێكەڵ بە تەمەنی هەرزەكاری ناكرێت، بەڵكو پتر بایەخ بە تەمەنی دەدرێت و درێژ دەكرێتەوە، بۆ ئەوەی هەمیشە خەونی جێبەجێ كردنی خەونەكانی هەبێت. ئەم بێ بایەخ كردنەی لاوان وەكو سامانێكی نەتەوەیی هەوڵێكە بۆ پەراوێزكردنیان. لە بەرانبەر ئەو تێڕوانینەی، كە گەنج و لاو كەسێكی ناكامڵە، حیسابێكی زۆرتر بۆ پیاوی سەروڕیش سپی و پیاوی ماقوول و ناو دیوەخان دەكرێت. ڕاستە ئەمە بە پێوەری ئەزموونی ژیانكردن دەپێورێت، بەڵام هیچ تێزێكی زانستی لە دواوە نییە. مەرج نییە هەموو پیرێك و بە تەمەنداچوویەك خاوەن بیركردنەوەیەكی لۆژیكانە و عەقڵانیانە بێت. كەواتە لاو لە كۆمەڵی كوردیدا وەكو بوونێكی ناكامڵ و پێوەست بە بوونی كەسانی دیكەوە هەژمار دەكرێن. واتە وەكو كەسێكی سەربەخۆ مامەڵەی لەگەڵدا ناكرێت. ئەمەیش هەوڵێكە بۆ بزركردنی لاوان لە خودی خۆیان، نایەڵن لاوەكان فەنتازیا و خەون و خەیاڵەكانی خۆیان بەگەڕ بخەن و هەوڵی پراكتیزەكردنی بدەن. بۆیەیش ((گەنج دەبێ بەندەی گەورەكانی بێت و جوامێری لەوەدا بۆ حساب دەكرێ كە دابی پێشینان دووبارە بكاتەوە و پیر دەبێ دەستەوستان چاوەڕوانی مەرگ بكات. لەو سیستەمەدا پەروەردەی كۆمەڵایەتی كاری خۆی دەكات و تاك لەناو باوەڕ و دابە داخراو و قەدەغەكاندا دەبەستێتەوە. بەستنەوە توانایی مرۆڤ دەپروكێنێ و پەكی دەخات.)) [قادر، ماڵپەڕ] لێرەدا هەر هەوڵێك هەبێت بۆ هوشیاركردنەوە و گەشەپێدانی توانای لاوان بە هەوڵی فاسكردن هەژمار دەكرێن. ئەوە دەزانین چۆن دادوەرەكان لە یۆنانی كۆن سوكرات بە تاوانی فاسدكردنی گەنجەكان ڕووبەڕووی مەرگ دەكەنەوە. هاوكات ئەوەیش دەزانین چۆن ئەفلاتوون شاعیرەكان لە كۆمارەكەی بە بیانووی تێكدانی مێشكی گەنجەكان دەردەكات. بۆیەیش لە هەر جووڵانەوەیەكی مۆدێرندا لەناو كۆمەڵێكی ترادیسیۆنی وەكو كۆمەڵی كوردیدا لاوەكان بە ئاژاوەگێڕ و كاڵفام لە قەڵەم دەدەن. لێرەوە ئەگەر بمانەوێت پێناسەیەك بۆ لاو بەپێی تێڕوانینی كۆمەڵی كوردی بكەین: ئەوا لاو بوونێكی ناكامڵە، ناتوانێت خۆی بڕیار لەسەر شتەكان بدات، ئەزموونی ژیانی نییە. بەڵام بەپێی تێڕوانینە نوێیەكانی سۆسیۆلۆجیا لاوەكان بەپێی تەمەنیان و ئیمكانیاتی بایلۆجی و پێكهاتە

سەرەکییەکانی ناوەوە و دەرەوەی جەستەیان بەردەوام خەون و خواستەکانیان نوێ دەکەنەوە و گەشە دەکەن.

لەم سەردەمەی ئێستادا بەپێی تێڕوانینی "ئالان بادیۆ" لاوەکان لەنێوان دوو شتدا دێ و دەچن، یان ئەوەتا ڕابردوو و دابونەریت زیندوو بکەنەوە و پێڕەوی لێ بکەن، یان هەوڵی دەستخستنی جێیەک لەنێو ململانێ و کێبڕکێی سیستەمدا بدەن. ئەویش لەپێناو مانەوەی خۆیان. بۆیەیش ئەم سۆسیۆلۆجییە چارەسەی ئەمە دادەنێت. ((ئەو شتەی من دەمەوێ بە چاولێکەری لە ڕامبۆ، پێی دەڵێم: ژیانی ڕاستەقینە. جۆرێکە لە ڕێگای سێیەم: نە گەڕانەوە بۆ نەریتە بەسەرچووەکان و نە خۆ گونجاندن لەگەڵ ڕیساکانی سەرمایەداریی بە جیهانبوویشدا، کە وێرای ڕواڵەتە شارستانیەتەکەی کەچی لە واقیعدا دڕندە و نا ئینسانییە. ئەو ژیانە ڕاستەقینەیە ئەوەیە نە خۆی بداتە دەستی گوێڕایەڵییەوە نە تێرکردنی غەریزە و بزوێنەرە سەرەتاییەکانیش. ژیانێک کە سوبێکت خۆی وەکو سوبێکتێک تیا دروست دەکات.)) [بادیۆ، سایتی نیگەتیڤ] کێشەی لاوەکانمان لە ئێستادا ئەوەیە نە دەتوانن خۆیان لە نەریتە بەسەرچووەکان ڕزگار بکەن، چونکە هێشتا ئەوان لە چوارچێوەی خێزاندا دەژین، هێشتا ئەگەر ڕۆژانە دایکی، یان باوەکی پارەی پێنەدا پارەی پێ نییە، هێشتا ناتوانێ وەکو لاوێکی ئەورووپی لە دوای تەمەنی هەژدە ساڵییەوە لە شوقە،یان خانوویەکی سەربەخۆدا بژی. هاوکات نە دەتوانێ خۆی لەگەڵ ڕەوتی تازەگەری و شتە تازەکانی سەردەم بگونجێنێ.

لاوەکان لە کۆمەڵی کوردیدا هێشتا دەرفەتی ئەوەیا نەبووە، هەموو ڕێیەکانی ژیان تاقی بکەنەوە. هەمیشە کەسانێک بوونە لەناو شەڕ و ململانێی حیزبی گیریان خواردووە. بە بەرنامە خزێندراونەتە ناو ململانێیەکی ناشرینی حیزبایەتی، شەڕی کۆمەڵی شتیان پێ کردوون، کە شەڕی ئەوان نییە. دەمەوی بڵێم شەڕێک بووە نابێ وزەی ئەوانی تێدا خەرج بکرێت. لاو هەمیشە لە وەها کۆمەڵێکدا هەست دەکات پانتایی بۆ کارکردن و هێنانەدی خەونەکانی هێندە تەسک بۆتەوە ناتوانێ بجوولێتەوە، بۆیەیش بیر لە ڕێیەکی دیکە دەکاتەوە، بۆ نموونە کۆچکردن. ئەمەیش بەو واتایە نایەت لاوەکانی ئێمە دۆڕاو بن، نەخێر هەر ئەم کۆچکردنانە نیشانەی ئەوەن، لاوەکانمان هێشتا وزەی ژیاندۆستی و ئاشتیانەیان تێدا ماوە. بۆیەیش بە دوای پانتاییەکی دیکەدا بۆ ژیان دەگەڕێن، چونکە کلتووری کوردی ناتوانێت بە تەنیا هەموو ئاواتەکانی لاو بهێنێتە دی. ((کلتووری کوردی ناتوانێت دەروازە بێت بۆ تێگەیشتن لە جیهان. بە پێچەوانەوە ئەو سامانە فیکرییەی لە دەرەوەیە دەتوانێت زەمینە بێت بۆ تێگەیشتنمان لە ماناکانی کوردبوونمان.)) [عەلی، ٢٠٣٣، ل٢٤٩] کەواتە کۆچکردنی گەنجان بە بڕوای من دیاردەیەکی باش و ئاساییە، چونکە لێرە سیاسەت باڵی بەسەر هەموو شتێکدا کێشاوە. ئەمەیش واتای ئەوە نییە لاو نابێ نزیکی سیاسەت بکەوێت. نەخێر بەڵکو سیاسەت دەیەوی لاوەکانمان بکاتە هی خۆی، بە ڕۆبۆتیان بکات. بۆ نموونە سیاسەت و حیزب لە کۆمەڵی کوردیدا بە لاوەکانمان دەڵێت، ببە حیزبی دادەمەزرێی، کارت دەست دەکەوێ...تاد، بەڵام لە بەرانبەر ئەوەدا بە لاوەکانمان دەڵێت، ئەوە ئێمەین خەونەکانت دیار دەکەین، ئەوەی ئێمەین دەتجوولێنین.

ئەوەی وا دەکات لاوەکانمان هەست بە دووره پەرێزی بکەن، هەست بکەن لە کۆی کایەکانی ژیان بەتایبەتی کایەی سیاسەت پەراوێز خراون، ئەوەیە لاوەکان دوور دەخرێنەوە. هەر ئەوەی لە سەرەوە باسمان کرد، دەڵێن ڕاستە لاو کەسێکە پڕ لە وزەیە، بەڵام هەڵەشەیە، ئەزموونی کەمە، بۆیەیش بۆ ناو دامودەزگای حکوومی نابێت. لێرەدا دەزانین تێڕوانین بۆ لاو بەپێوەری تەمەن دەپێورێت، کە

پێوەرێکی گردەبڕ و نەگۆڕە، بەبێ ئەوەی پێوەری پێگەیشتنی لاو چ لەرووی جەستەیی و چ لە ڕووی فیکرییەوە هەبێت. ئەوان وەک ئەکتەرێکی کۆمەڵایەتی تەماشای لاو ناکەن، هاوکات سیاسەتێکی تایبەت بە لاوەکانیان نییە. بۆیەیش دەبینین لە کۆی ئەو حکوومەت و کۆمارانەی بە درێژایی مێژووی کورد دروست بوون، لاوە بەهرەمەند و خاوەن تواناکان کەمترین ڕۆڵیان پێدراوە. تۆ تەماشای کۆماری مهاباد بکە، چەند شێخ و سەید هەبوون پلەی باڵا و وەزیریان پێ درابوو، بەڵام لاوانی خاوەن بەهرە کەمترین پشکیان هەبووە. حکوومەتەکەی شێخ مەحموود هەمان شێوە. دوای ڕاپەڕین لە کۆی کابینەکانی حکوومەتی هەرێم، هەرچی پیری ناپسپۆڕ هەبوو کرا بە وەزیر و ئەندام پەرلەمان، بۆ؟ چونکە ئەوانە خاوەن خەباتن. ئەمە ڕاستەو بەڵام تاکوتەرایان نەبێت، هیچ پسپۆڕیەکیان نەبوو. دەیان لاوی خاوەن پسپۆڕی و بە توانا هەبوون بەڵام پەراوێزخرابوون. هەموو ئەو سیاسەتانە بە شێوەیەک کار لەبارەی لاوان دەکەن، کە ببێتە هۆی کوشتنی تواناکانیان.

بابەتێکی دیکە لە کۆمەڵی کوردیدا سەبارەت بە لاوان زانکۆیە. هەمیشە ئەو تێڕوانینە لەناو لاوەکان هەیە، کە زانکۆ شوێنێکە بۆ پیاسەکردن و خۆدەرخستن، نەک شوێنی زانست. چەند هۆکارێک بۆ دروستبوونی ئەم تێڕوانینە هەیە. یەکێک لە هۆکارەکان بۆ خودی بەرنامەی زانکۆ و مامۆستایانی زانکۆ دەگەڕێتەوە، چونکە ناتوانن بەرنامەیەکی مێتۆدیانە بۆ پێشکەشکردنی زانست دابڕێژن. زۆربەی مامۆستاکانی زانکۆ لە ڕووی زانستی و پسپۆڕییەوە ئاستێکی نزمیان هەیە، بۆیەیش ناتوانن وێنەیەکی مۆدێرنی زانکۆ نیشان بدەن. لەلایەکی دیکەوە ئەو تێڕوانینە لەناو گەنجان باوە، کە زانکۆ شوێنێکە بۆ خۆدەرخستن. ئەگەر تەماشای زانکۆکانمان بکەین وەکو شوێنێکی دیکەی کۆمەڵایەتی دەبیندرێت. خوێندکاران هەوڵدەدەن بۆ هاتنە زانکۆ جوانترین جلوبەرگ بپۆشن. دەیانەوێت ئاستی کۆمەڵایەتی خۆیان بۆ یەکتری نمایش بکەن. بەڵام هەموو ئەمانە بە زمانی جەستە و جلوبەرگ دەکرێت. دەمەوێ بڵێم خوێندکاری زانکۆ ئامادە نییە لە ڕێی زمانی ئاخاوتن و نووسینەوە گوزارشت لە خۆی بکات، گوزارشت لە هەست و خەونی خۆی بکات، بەڵکو دێت لە ڕێی جلوبەرگ، ترۆمبێل، ستایلی قژ و شتی دیکە گوزارشت لە خۆی دەکات. تەنانەت بەرانبەر ڕەگەزی بەرانبەری شەرم دایدەگرێت. ئەمەیش ئەوە دەسەلمێنێت، لاوی کورد زانکۆ وەکو ناوەندێکی کۆمەڵایەتی دەبینێت، بەڵام پێوەندی کۆمەڵایەتی تێدا دروست نابێت، چونکە ئەو لەناو خێزانەوە هاتووە، لەناو خێزانیشدا لاو بەرانبەر دەسەڵاتی باوک، براگەورە دەستەوەستانە. بۆیەیش هەمیشە لاوەکانمان ناتوانن چێژ لە تەمەنی لاوێتی خۆیان وەربگرن. هەر زوو دەکرێنە خزمەتکاری باوک، ئایدیۆلۆجیای حیزب...تاد.

بەشی دووەم: جیهانبینی دڵدار بۆ ناسنامەی لاو

کاتێک دەمانەوێت توێژینەوە لەبارەی شیعری دڵدار بکەین، دەبێ ئەو پنتەمان لەبەر چاو بێت، هێندەی دەمانەوێت پەیامی شیعر بەرباس بدەین، هێندە خەریکی لایەنی تەکنیک و ئێستاتیکای شیعر نابین. کەواتە سەرلەهەوڵ ئێمە مامەڵە لەگەڵ شیعر وەک پەیام دەکەین. ئەوەی ناوی دەنرێت لایەنی نوێکردنەوە لە شیعری کوردیدا لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە، تەنێ خۆی لە چەند لایەنێکی فۆرمیدا بینییەوە. بۆ نموونە وازهێنان لە کێشی عەرووز، بە کارهێنانی وشەی پەتی کوردی، هێندێ

بابەتی دیکەی ڕۆمانسی. ئەمە هەمووی هاوکاتە لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و ڕۆشنبیرییەکانی ئەو کات. دەقی شیعری دڵدار بەر هەمان گۆڕانکاری دەکەوێت. لە کاتێکدا زۆربەی شاعیرەکان لەو سەردەم بە هۆی پەیدابوونی هەستی ناسیونالیستی و چوونە ناو حیزبەکانی ئەو کات، دەقی شیعرەکانیان بۆ خزمەتی پەیامی ناسیونالیستی و نەتەوەیی دادەنا. کەواتە ئەم توێژینەوە لەو ڕوانگەیەوە لە دەقی شیعری دڵدار دەکۆڵێتەوە، شیعر وەکو پەیام دەبینێت.

یەکەم: لاوی پیر

کاتێک دڵداری شاعیر بەراوردی نێوان تاکی وڵاتانی پێشکەوتوو و تاکی وڵاتی خۆمان دەکات، دەبینێت بەر دوو وێنەی زۆر جودا دەکەوێت. بە حوکمی ئەوەی سەردەمی شاعیر، سەردەمی بە ئاگاهاتنەوەی نەتەوەکانە، سەردەمی مافی نەتەوەییە، بۆیەیش هەموو نووسەران و شاعیران شیعر دەکەنە هۆکارێک بۆ ئەوەی هەستی تاک و نەتەوەیی لەلای لاوەکان زیندوو بکەنەوە. کەواتە جودا لەوەی شیعر لێرەدا ئەرکێکی ئەدەبی هەیە، هاوکات ئەرکێکی نیشتمانیشی دەبێت. کەواتە شیعر لێرەدا دەبێت ڕەنگدانەوەی سەردەمەکەی بێت و لە خزمەت ئاریشە و دیاردەکانی سەردەم بێت. ((ئەو پەیوەندییەی شیعر بە کۆمەڵەوە دەبەستێتەوە، کە لایەنێکی گرینگی کێشەی هەڵوێستە لە قۆناغەکانی گۆران و پەرەسەندنی شیعردا، چەند بۆچوونێک دروست بووە، یەکێکیان لە چوارچێوە کۆمەڵایەتیەکەوە دەڕوانێتە شیعر کە پێویستە ڕەنگدانەوەیەکی ڕاستەقینەی سەردەمەکەی خۆی بێت، خاوەنی ئەو بیروڕایەش لەو تیۆرەدا خۆیان دەدیەوە کە شیعریان بە ژیانەوە دەبەستەوە.)) [عەزیز، ۲۰۰۲ ، ل۲۲] کەواتە دەگەینە ئەو بڕوایەی یەکێک لە گرفتەکانی ئەو سەردەم لە کۆمەڵدا لە دیدی (دڵدار)دا، گرفتی نائاگایی و هەست بە بەرپرسیاریەتی نەکردنی لاوەکانە. کاتێک شیعری (لاوی کوردان) دەخوێنینەوە، ئەو بۆچوونەمان پشت ڕاست دەکاتەوە. لە تێڕوانینی (دڵدار)دا بەشێکی زۆری لاوی کورد خەریکی کۆمەڵێ کاری دیکەیە، کە ئەرکی ئەو نییە.

ئەسلەحەی هەر میللەتێ سا دەست و بازوی گەنجیەتی
ڕۆژی شوعلە بەخشی ئومێد فکر و کاری گەنجیەتی
مەرهەمی زاموبرینی کردەوە و هەم ڕەنجیەتی
لاوی ئێمەش هەر لە دەوری مەی ئەکەن غیرەتکەشی [دڵدار، ۲۵۷۳، ل۲٦]

یەکێک لە ئاریشەکانی لاوی کورد ئەو کات، خوگرتنی بووە بە مەی، دیارە ئەمەیش لە ڕووی سیمیۆلۆژییەوە دەلاکەتی خۆی هەیە. مەی دەلالەتی بوونی خەم و بێ ئومێدیە. کەسانێک بە هۆی بوونی خەم و ئازارێکی دەروونی زۆرەوە پەنا بۆ مەی خواردنەوە دەبەن. دەبینین شاعیر مەی وەک بەشێک لە کولتووری کوردی تەماشا ناکات، نەک لەبەرئەوەی حەرام بێت، بەڵکو لەبەرئەوەی لاوەکانمان لە هەوڵ و تێکۆشان بۆ نیشتمان بە دوور دەخاتەوە. لاوەکانمان بێ ئاگا دەکات. ئەو گلەی ئەوە لە لاوەکان دەکات، خوویان بە مەی خواردنەوە گرتووە، کەچی لەناو کۆی میللەتانی دیکە هێز و بازووی پێشکەوتن و بەرگی لە نیشتمان هێزی لاوە، چونکە ئەوە لاوەکانن دەتوانن ببن بە چرا و نیشتمان ڕووناک بکەنەوە. شاعیر شیعر و بابەتەکانی شیعری دەخاتە خزمەت دیاریکردنی کێشەی لاو. ئەویش خووگرتنی لاوەکانە بە مەی خواردنەوە. خۆ تەریککردن لە کونجێکی مەیخانە

دەلالەتی بێ دەسەڵتی لاوی کوردە. شاعیر دەیەوێ لەو ڕوانگەیەوە لە خووگرتنی لاوان بە مەی بڕوانێت، کە ئەمە وزەی لاوان و گەنجان بە هەدەر دەدات و کاریگەری دەبێت لەسەر خاوکردنەوەی ڕەوتی پێشکەوتنی کۆمەڵ. ئەمە ئەو جیهانبینیەیە، کە شاعیر بەرانبەر جۆرێک لە لاو، فۆرمێک لە لاو هەیەتی. لاوێکە، عەقڵێکی پیری هەیە، لاوێکە وزەیەکی پیری لە خۆیدا هەڵگرتووە. لاوێکە هەستی نیشتمانپەروەری لە ناخیدا هێندە لاوازە، گوێ بە خەمەکانی نیشتیمان نادات. شاعیر بانگەوازی لاوی کورد دەکات، کە واز لەو خووە بهێنێت. لەویشەوە ((ئەندێشەی شاعیر بەرەو بانگەوازی میللەتی کورد دەڕوات، وێنەی ئازادی و نیشتمانی هاوشانە بە وێنەی پێشکەوتن لە لایەنی زانستی و هونەریی و ئەدەبییەوە، چونکە ئەگەر میللەتێک هوشیار نەبوو ئەوا بێگومان ناتوانێ سەربەخۆیی بە دەست بهێنێ.)) [مەولود، ٢٠٠٩، ل١٣١] ئیشکردن لەسەر ئەو چینە گرینگەی کۆمەڵ هەوڵێکە بۆ دەرخستنی، یان بەراوردکردنی لاوانی ئێمە و ئەوان.

میللەتێ گەر گەنجی سست بێ مردوە میللەت نیە
تاکو مابێ نێو دەروونی بێ جەفا و عیللەت نیە
شادمانی تەختی ژین و تاجەکەی عزەت نیە
لاوی کوردان هەر لە دەوری مەی ئەکەن غیرەتکەشی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٣]

دروستکردنی پێوەندی، یان بەستنەوەی هێزی لاو بە مانی میللەت هەوڵێکە بۆ نیشاندانی ئەو وێنەیەی لاوان بزووێنەری کۆمەڵن. هەر میللەتێک لاوەکانی خەون و تێکۆشانایان نەبێت، ئەوا ئەو میللەتە مردووە. کەواتە بەستنەوەی بێ هێزی میللەت بە بێ هێزی لاوەکان، خوێندنەوەیەکی سۆسیۆلۆژیانەیە، چونکە لاو چینێکی بەهێزی ناو کۆمەڵە، گڕی شۆڕشە. کەواتە بوونی میللەت بە بوونی لاوەکانەوە بەستراوەتەوە. پێشمەرجی بوونی میللەت بوونی لاوەکانە، چالاکبوونی لاوەکان وزە و داهێنان بە میللەت دەبەخشێت. بۆ ئەوەی میللەت وێنەیەکی زیندوو بە دەرەوە بدات، دەبێت لاوەکان خاوەن پرۆژە بن. وەکو لاو نەک پیر ڕەفتار بکەن. سستبوونی لاو وەکو نەخۆشییەکە لە هەناوی میللەتەوە بێت، دەبێت ئەو نەخۆشییە ڕێگری لێ بکرێت، دەنا میللەت لەناو دەبات. شاعیر ئەو پەیامە بە گوێی خوێنەردا دەدات، لاوەکانمان کەسانێکن بە هوشیاری و ڕۆشنبیرییەوە هەوڵی تێکۆشان نادەن. بەڵکو کەسانێکن خۆیان بە کۆمەڵێ شتی کات بەسەربردن خەریک کردووە. ئەو کات سەردەمی هەستانەوەی میللەتان بوو، سەردەمی هەوڵدان بوو بۆ سەربەخۆیی و ڕزگاری. بە بڕوای شاعیر وەکو تێزێک ئەمە ئەرکی لاوە، نەک کەسانێکی دیکە، چونکە کاتێک تەماشا دەکات لاوی هەموو میللەتان خەریکی تێکۆشانن. بۆ نموونە شۆڕشەکانی لیبیا، جەزائیر...تاد. سەردەمی ئەوەیە میللەتان بە ڕووی داگیرکەراندا تێکۆشان بکەن.

سەیری ئەحواڵی وەتەن کەن چۆن زەبوون و مردووە
سەیری کاری دوژمنان کەن چی بە حاڵی کردووە
سەیری ڕەشماڵی زەلالەت ئاسمانی گرتووە
ئێوە تاکەی هەر لە دەرەی مەی ئەکەن غیرەتکەشی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٤]

کاتێک لاوانی هەر میللەتێک بێ پرۆژەی مەعریفین، بێ خەونن، خەمی نیشتمان و نەتەوەیان نییە، میللەت زەرەرمەندی یەکەمە. نیشتمان دەبێتە قوربانی یەکەم. دەبینین ئەو هەستە ڕۆمانسیەی، کە دەگوترێت لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە بەسەر شیعری کوردیدا زاڵ دەبێت، لە لای (دڵدار) ئەم هەستە ڕۆمانسییە لە شیعرە نیشتمانییەکانیدا زۆر کاڵ دەبێتەوە. هەر لەم ڕوانگەیەوەیش شاعیر هەوڵدەدا لەگەڵ چەند کەسێکی دیکە حیزبی هیوا دامەزرێنن. بە بڕوای من شاعیر لەم قۆناغەدا گەیشتووە بەو بڕوایەی چیدی دەستەوەستان نەوەستین و تەنێ بە هەست و دەروون هانی خەڵک بۆ تێکۆشان بدەین، بەڵکو دەبێ بە کردار و لەناو خەڵک بین. ((لەگەڵ بوونی حیزبی شیوعی عێراقدا، حیزبێکی تر هەبوو کە کاریگەری زۆری بەجێهێشتبوو لەسەر بیرکردنەوە و خەباتکردنی کورد، بەتیابەتی کە پارتێکی کوردستانی بوو ئەویش (حیزبی هیوا)یە، کۆمەڵەی (دارکەر) بە سەرۆکایەتی شاعیری لاو (دڵدار) دامەزراوە و دواتر بۆتە بناغەی دامەزراندنی (حیزبی هیوا) کە لە ساڵی ١٩٣٧ دامەزراوە و (ڕەفیق حیلمی) بە سەرۆکی حیزبکە دانراوە، دڵدار کاتێک دەچێتە حیزبکەوە ئیتر وەک شاعیری کرێکاران و جووتیاران دەردەکەوێت و بڕوای بە خەباتی چینایەتی دەبێت.)) [قادر، ٢٠١٠، ل٦١] کەواتە شاعیر چیدی باوەڕی بە خەباتی ڕۆمانسیانە و کرووزانەوە نابێت، بەڵکو بە کردار دەچێتە ناو خەباتی تێکۆشان بۆ ئەوەی لەگەڵ چینەکانی نا کۆمەڵ هەوڵی هێنانەدی خەونەکانی نیشتمان بدات. کەسێک بووە زۆر پێداگری لەسەر خەباتی چینایەتی کردۆتەوە، بۆیەیش بەردەوام لە شیعرەکانیدا چینەکانی وەکو: لاوان، کرێکاران، جووتیاران دەردەکەون و بە شیعر دیالۆگیان لەگەڵ دەکات. ئەو خەبات دەگوازێتەوە ناو خەڵک. ئەو شیعر دەکاتە ڕەنگدانەوەی حەز و خولیا و ئازارەکانی خەڵک. بۆیەیش کاتێک وێنەیەکی ڕیالیزمیانەمان لەبارەی لاوانەوە بۆ دەکێشێت، ئێمەی خوێنەر دەزانین یەکێک لە ئازارەکانی میللەتی کورد کەمتەرخەمی لاوەکانی بووە. ئەو هانی لاوان دەدات خۆیان بۆ خەباتی چینایەتی ئامادە بکەن، دوور بکەونەوە لە کات بەسەربردن. شاعیر وێنەیەکی واقیعی لاوانمان نیشان دەدات، بۆ ئەوەی ئەرکی لاومان بۆ دەستنیشان بکات. بە بڕوای ئەو نەگەیشتن بە ئامانجی ڕزگاری نەتەوەیی بۆ سستبوونی لاوەکان لە خەبات دەگەڕێتەوە. لە ئەنجامدا ئەرکی لاو لە شیعرەکەدا دیاری دەکات.

میللییەت یەعنی لە زرەی تۆق و زنجیر ڕاپەڕی
تەوقی یەخسیری لە ئەستۆی خۆت و میللەت لابەری
بێ یە سەرخۆت و بزانی تۆ لە ڕێگا لادەری
هەڵسی ئێنجا بەس لە دەوری مەی نەکەی غیرەتکەشی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٥]

دانیشتن لە کونجی ژوورێکی تاریک و خۆتەریککردن و چاوەنۆڕی هاتنی فریادڕەس و ئیلهام نابێتە جێگرەوەی واقیع. دەمەوێ بڵێم شاعیر چیدی خۆی بەو هەستە ڕۆمانسییەوە خەریک ناکات. دانیشتنی لاوان بە دیار پێکێک عەرەقەوە، بە دیار مۆمێکەوە لە ژوورێکی تاریک، ناتوانی ئەو واقیعەی هەیە بگۆڕێت. بۆیەیش دەبێت لاوان هوشیاربنەوە. شاعیر هۆکاری ئەو نائاگایی و ناهوشیارییە بە گوێی لاواندا دەدات. ئەوەی جێی سەرنجە شاعیر خەباتی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی بە تاکە ئەرکی لاوان دادەنێت. بەڵام کاتێک دەبینێت لاوان ئەو ئەرکەی خۆیان جێبەجێ ناکەن. دێت هۆکاری پیربوونی هەستی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی لاوانمان بۆ باس دەکات. لاوی پیر لاوێکە نائاگایە لەوەی

وەکو کۆیلەیەک زنجیری کراوەتە مل، ئەگەر ئەو لاوە خۆی بە نەتەوەیی دادەنێ دەبێت ئەو زنجیرە بپسێنێت. ئەوە ئەرکی لاوە ئەو تەوقە لە ملی خۆی میللەتەکەی بشکێنێ. ئەوە ڕێ ڕاست و درووستەکەیە. ئەگەر نا خۆ خزاندنە کونجی مەیخانە و دانیشتن بە دیار شوشەی عەرەقەوە زیادتر مرۆڤ زەلیل و کۆیلە دەکات. لیرەدا شاعیر ئەو پەیامە بە لاوان دەدات، کە ئەرکی ئەوان هەوڵ و تێکۆشانە، دۆزینەوەی ڕێی خەباتە، کە دروستترین ڕێیە بۆ گەیشتن بە ئازادی و ڕزگاری نیشتمانی.

دووەم: خەونی لاو

کاتێک باسی خەونی لاو دەکەین، مەبەستمان لە خەون بە واتا ڕۆمانسییەکەی نییە، مەبەستمان بوونی ئاوات و بەرنامەیەکە بۆ ئەوەی خەبات و تێکۆشانی لە پێناودا بکات. کاتێک دەڵێین میللەتێک خەونی ڕزگاری یەکجاری و سەربەخۆیی هەیە، بەو واتایە دێت، کە ئەو میللەتە ئامانجێکی هەیە و لە ئێستادا خەباتی بۆ دەکات. تاکە شوێن بۆ هێنانەدی ئەو خەونە مەیدانی تێکۆشانە، کۆڕی خەباتە. شاعیر پەیامێک بۆ لاوان دەنێرێت، بۆ ئەوەی هەوڵ و کۆشش بدەن و خەونیان هەبێت. شاعیر وەکو کەسێکی نەتەوەیی تاکە خەون خەونی ڕزگارییە لە ڕێی خەبات و تێکۆشانەوە. ئەویش چاو لە کۆی نەتەوەکانی دیکە دەکات، کە لە ڕێی خەباتەوە دەیانەوێت بە ئامانجیان بگەن. بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە لە لای من، لە هێندێ شیعردا (دڵدار) باسی چینایەتی و پاڵپشتی چینی جووتیار و دژ بە دەرەبەگ دەوەستێ، کەچی لە هێندێ شیعری دیکەدا وەکو کەسێکی نەتەوەیی و ناسیونالیست دەردەکەوێت. ئەم دوو هەڵوێستە لەگەڵ یەکدی نایەنەوە.

ئەرێ ئەی لاو لە هیچ وەختێ نەکەی مەئیووسی ژینت بێ
دەبێ هەردەم عەزم دار و دەوای دەرد و برینت بێ
لە مەیدانی تەقەدومدا تەلاش ئەسپی نەجاتت بێ
لغاوی ئەسپەکەت فکر و علم و ئاوزینگ و زینت بێ [علاءالدین، ١٩٨٥، ل١٧٥]

کاتێک باس لە هەڵوێستی نەتەوەیی دەکەین، هاوکات باس لە ئەدەبی نەتەوەییش دەکەین. واتە ئەدەب دەخرێتە خزمەتی نەتەوەوە، بە پێچەوانەی ڕەوتی سۆشیالیزمەوە، کە بە شێوەیەکی گشتگیر تەماشای ئەدەبی گەلان دەکات. شاعیر ڕووی پەیامی لە لاوانە، ئاراستەیان دەکات بۆ خەبات و تێکۆشان لە مەیدانی ژیاندا، بۆ ئەوەی وەکو هەموو نەتەوەکانی دیکەیش نەتەوەی کورد پێشبکەوێت. بۆیەیش داوایان لێ دەکات هەرگیز نائومێد نەبن. بۆ ئەوەی بگەن ئاستی نەتەوە پێشکەوتووەکانی دنیا دەبێ لە بواری فیکر و زانستدا خۆیان تەیار و دەوڵەمەند بکەن. ئەم بۆچوونەی شاعیر لەوێوە هەڵقوولاوە، کە دەبینێت لاوان ولات زۆر نائومێدن، ئەم بارودۆخە کۆمەڵایەتییە کاریگەری لەسەر پرۆسێسەی داهێنانی شاعیر دەبێت و شیعر دەنووسێت. ئەو نایەت وەکو شاعیرانی دیکە خۆی دوور بخاتەوە و خۆی لاتەریک بکات. بەڵکو لە هەناوی کۆمەڵ و خەڵکی خۆیەوە دەژیت. لەگەڵ ئازار و کێشەکانیان تێکەڵ دەبێت. ((خۆتەریک کردن و دوورەپەرێزی بە بیانووی بە دەستهێنانی ژیانێکی ئاسوودە و کامەران، گیانی داهێنان لای شاعیران و نووسەران دەکوژێت و دووچاری دەردی کورت بینیان دەکات، بە شێوەیەک ناتوانن واقیع بینانە ژینگەی خۆیان بخوێننەوە، کاتێک داهێنەر و وردبینانە لە دیاردەکانی دەورووبەر دەڕوانێت.)) [سالح، ٢٠١٢، ل١٢٩] شاعیر بۆ ئەوەی بتوانێت جیهانبینی

دەقی شیعری بەرانبەر نەتەوە و دیاردەکانی ناو کۆمەڵ دابڕێژێت دەبێت لەناو کۆمەڵدا بژیەت. بۆ ئەوەی هەست ئازارەکانیان بکات، بۆ ئەوەی هەر کاتێک ویستی وێنەیەکی شیعری پێشکەش بکات، بە هونەریترین شێوە و کاریگەرترین شێوە پێشکەشی بکات. هێندەی من لە شێعرەکانی ئەم شاعیرە ڕاماوم، زۆرترین فۆکسی لەسەر چینی لاوە، شێعری لە مەسەلەی چینی کرێکار و جووتیار هەیە، بەڵام ئەوەی بەردەوام لە شێعرەکانی جەختی لەسەر دەکاتەوە لاوە.

بە گوڕ تۆ بێیە مەیدان و حقوقی گشتی داواکەی
بە یادی نەوجەوانانی شەهیدان گیانی بەرپاکەی
بە تیشکی حەق خوراوی کورد دڵی تایکی ڕووناکەی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل١٩٤]

شاعیر ئەرکێک دەخاتە ئەستۆی لاوان، ئەویش هاتنە مەیدان و سەندنەوەی مافی گشتییە لە دەسەڵات، لە داگیرکەر. یەکێک لەو خەونانەی شاعیر دەیەوێت لە مێشک و دڵی لاوان بیچەسپێنێت، خەونی شەهیدبوونە. بۆیەیش ئەو شەهیدبوونە بە پیرۆز دەکات، چونکە لەپێناو خاک و میللەتدایە. هەوڵێکە بۆ ورووژاندنی لاوان. ئەگەر هاتوو لاوان بە گوڕ بێنە مەیدان ئەوا دەتوانن گۆڕانکاری گەورە دروست بکەن. ئەم هاتنە مەیدانە هەوڵێکە بۆ شکۆمەندبوون. چونکە تاکو لەژێر دەستەییدا بن، ئەوا ناتوانن پرۆسیسەی ئازادییەکانیان بکەن. ئەوەی هێزی تێپەڕاندنی واقیعی داگیرکاری هەیە، ئەوا هێزی لاوانە. بۆ ئەوەی بە سەندنەوەی مافی گشتی و خەڵک، دڵی میللەت خۆش بکات. ئەو تاریکییە بڕەوێنێتەوە، کە باڵی بەسەر دڵی داگیرکراوی کورددا کێشاوە. شاعیر دەیەوێت گیانی ڕووبەڕووبوونەوەی داگیرکاری نیشتمان لە گیانی لاوان بچێنێت. هەر لە ڕێی ئەم شیعرەوە دەتوانین واقیعی کۆمەڵایەتی ئەوکاتی کورد بخوێنینەوە. لێرەوە دەزانین شاعیرانمان چەندە تێکۆشاون بۆ ئەوەی لاوان هوشیاربکەنەوە. بۆ ئەوەی لە ڕێی ئەو هێزەی ناوی لاوە بونیادی کۆمەڵایەتی و سیاسی بگۆڕن. دیارە سەندنەوەی مافی گشتی و میللەت بی قوربانیدان نابێت.

لاوی کورد هەڵسانە سەر پێ وەک دلێر
سا بە خوێن نەقشی ئەکەن تاجی ژیان [علاءالدین، ١٩٨٥، ل١٧٤]

وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد، لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە، بە هۆی ئەو بارودۆخە سیاسی و کۆمەڵایەتییەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گرتبوویەوە. باری ژیان زۆر خەراپ بوو، بەتایبەتی لە بەتاڵان بردنی سامان و کوشتنی خەڵک لەلایەن سووپای عوسمانی ڕووس، کە بە ساڵی گرانییەکە ناسرابوو. ئیدی بەرە بەرە شاعیران و نووسەران هەوڵی هاندان و هوشیارکردنەوەی میللەتی کورد بوون. بە شیعرەکانیان هەست و خەم و پەژاری خۆیان بۆ نەتەوە و نیشتمان دەردەبڕی. ئەم شیعرە ئەرکی بڵاوکردنەوەی خۆشەویستی و هاندانی لاوی کوردە بۆ ڕاپەڕین. بۆ ئەوەی لە دەست ستەم و داگیرکاری ڕزگاری بێت. هاوکات خەمی شاعیر بەرانبەر وڵات و نیشتمان نیشان دەدات. ئەو دێت ئەو خەونە لە کن لاوەکان دروست دەکات، دەبێ ئەوان لە تێکۆشان بۆ نیشتمان و خاک بەردەوام بن. لێرەوەیە لە ڕووی هەستی نیشتمانییەوە شاعیر بە ناو ناخی کۆمەڵەکەیدا شۆڕدەبێتەوە، بۆ ئەوەی وێنەی ئێش و ئازارەکانی کۆمەڵ بگرێت. شاعیر هەموو ئەمانە ((لە چوارچێوەی ئیدیۆلۆجییەتی پێشکەوتوو دایە بۆ چاککردنی باری ژیانی کورد وەکو نەتەوەییکی دەسەڵاتی لە دەس

خۆی نییە.)) [خەزنەدار، ٢٠٠٥، ل٥٤٠] هاندانی لاوان بۆ خەبات، بە مەبەستی پڕکردنەوەی ئەو کەلێنەی لەناو چینێکی گەورەی وەکو لاوان هەیە. بۆیەیش بەردەوام ڕووی پەیامی ئاراستەی لاوانە، بۆ ئەوەی لە ڕووی نەتەوەیی و نیشتمانییەوە چیان لەسەر شانە ئەنجامی بدەن. نەک خۆیان بە کاری مەینۆشی خەریک بکەن. بە لاوی ئەوەوە ئەمە کارێکی خەراپە. هەوڵی شاعیر بۆ ئەوەیە بتوانێت هانی لاوان بدات بۆ ئەوەی خەونی گۆڕانکاریان تێدا دروست بکات. خەونێک بەرەو دواڕۆژێکی پڕشنگداریان ببات. هەوڵ بدات هەستی خۆشویستنی نیشتمان و نەتەوەیان لە لا دروست بکات. بۆیەیش لە زۆربەی شیعرەکاندا شاعیر شانازی بە لاوانەوە دەکات. ڕووی پەیامی شاعیر لە لاوانە بۆ ئەوەی شیعر ببێتە پێشەوای لاوان و جەماوەر.

ئەی برا لادە لە فکری کۆن و زوو سا ڕاپەڕە
کارەکەت چارێک بخە، ڕەنجت هەبێ خۆی چا ئەبێ
مردنە ژینت بەبێ کاری، لە سستی لابدە
هەر بە ڕەنجی لاوی وەک تۆ، نیشتمان ئاوا ئەبێ [علاءالدین، ١٩٨٥، ل١٧٦]

نوێکردنەوەی لاوان لە ڕووی فیکر و ئایدیۆلۆجییەوە هەوڵێکە بۆ ئەوەی گۆڕانکاری ڕیشەیی لە عەقڵەیەتی لاوان دروست بکەن. شاعیر دەیەوێ سەرلەهەوەڵ لە ڕووی تیۆرییەوە لاوانمان ئامادە بکات. ئەویش بە دەرچوون لە عەقڵیەت و باری دواکەوتوویی سەردەم. چونکە تاکو لاوان لەژێر کاریگەری باری دواکەوتوویی دابونەریت و بنەما کۆنەکانی کۆمەڵدا بن، ناتوانن لەو قاڵبەی کۆن دەرچن. بۆیەیش شاعیر وەکو پەیامدارێک هەستی بە باری دواکەوتوویی لاوان کردووە، بۆیەیش دەیەوێت خەڵکی و لاوان بە ناوەڕۆکی نەتەوەیی و نیشتمانییەوە هان بدات. ئەویش پێویستە لاوان کار بکەن، ڕەنج بۆ ژیان خەرج بکەن. بۆیەیش سیماکانی شیعرە نیشتمانییەکانی (دڵدار) تایبەتە، چونکە ئەو کەسێک بووە، چەندین قۆناغی خوێندنی بڕیوە، هاوکات بە نووسینەکانیدا دیارە ڕۆشنبیرییەکی فراوانی هەبووە و ئاگەداری ئەدەبیات و ڕۆشنبیریی نەتەوەکانی دیکە بووە. کاتێک ئەو بەراوردەی کردووە لەنێوان لاوانی کورد و نەتەوەکانی دیکە. بەو ئەنجامە گەیشتووە، ئەنجامی باری دواکەوتوویی میللەتی کورد، دەگەڕێتەوە بۆ دواکەوتوویی لاوانی کورد. لێرەدا شاعیرا داوا لە لاوان دەکات، ڕەنج و تێکۆشان بدەن، مەبەستی ئەوەیە بە هەوڵ و کۆشش و ڕەنجی شانیان دەتوانن نیشتمان ئاوەدا بکەنەوە. نیشتمان لە دواکەوتوویی کۆمەڵایەتی و ئابووری ڕزگاری دەبێت. کەواتە لاوان دوو ئەرکیان لەسەر شانە. یەکیان ئەوەیە خەتاب و تێکۆشان لە ڕووی سیاسی و شۆڕشگێڕییەوە بکەن بۆ ئەوەی خاک و وڵات لەژێر چەپۆکی داگیرکەراندا ڕزگار بکەن، تاکو ئازادی سیاسی و نەتەوەیی دەست بخەن. لەلایەکی دیکەوە دوای هەر خەبات و تێکۆشانێک نیشتمان پێویستی بە ئاوەدان کردنەوەیە. شاعیر هەردوو خەباتەکە وەکو یەک دادەنێت، پێیوایە هەردووکیان هێندەی یەکدی گرینگن، چونکە هەردووکیان خزمەت بە نیشتمان دەکەن و یەکدی تەواو دەکەن. هەموو ئەمانە هەوڵێک بوون بۆ ((کارکردن لەپێناو بە جێ گەیاندنی ئاواتەکانی میللەتی کورد و بە دەستهێنانی سەربەخۆیی، دەربڕینی خۆشەویستی بۆ نیشتمان.)) [باڵەکی، ٢٠٠٥، ل٢٥٩] دەبینین خەباتکردن بۆ ئاوەدانکردنەوەی وڵات چی لە خەباتکردن بۆ ڕزگارکردنی وڵات کەمتر نییە. کارکردن لە هەر بوارێک لە بوارەکانی ژیان، هەوڵێکە بۆ خزمەتکردن بە وڵات و نەتەوە.

لاوان لە ئەنجامی پەروەردەکردنیان بۆ ئەوەی خەونی خزمەتکردن بە نیشتمان و وڵاتیان هەبێت لەلایەن شاعیر و نووسەرانەوە دەبی هان بدرێن. (دڵدار) وەکو شاعیرێک لە سەردەمی خۆی هەستی بە کێماسی ئەو لایەنە کردووە، بۆیەیش بەردەوام لە ڕێی شیعرەکانییەوە پەیامی خزمەتکردنی بە نیشتمان بە دوو ئاراستە و جۆر دەربڕیوە. یەکیان خەباتکردن بۆ ڕزگارکردنی نیشتمان لەژێر داگیرکاری، دووەمیان خزمەتکردنی نیشتمان لە ڕێی کارکردن. ئەمەیش هەوڵدانە بۆ دروستکردنی ئەو هوشیاریەی شاعیر هەوڵی بۆ دەدات، بۆ ئەوەی لاوان بەردەوام بە کارکردن خزمەت بکەن.

سێیەم: لاوانی ئێمە و ئەوان

(دڵدار) شاعیر و ڕۆشنبیرێکی سەردەمی خۆی بوو. کەسێک بوو ئاگەداری ڕۆشنبیریی میللەتانی دەورووبەر و جیهانی بوو. بە بەڵگەی ئەوەی ئەو نووسینانەی لە ڕۆژنامەکاندا بڵاوی کردوونەتەوە شایەدی ئەو ڕاستیە دەدەن. خوێنەرێکی هوشیار بووە. لە زۆربەی نووسینەکانیدا دەردەکەوێت پشتی تەواوی بە سەرچاوی زانستی بۆ سەلماندنی بۆچوونەکانی بەستووە. بە پشتبەستن بەو ڕۆشنبیرییە فراوانەی شاعیر لە ڕێی شیعرەکانییەوە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، شاعیر بۆ ڕوونکردنەوە و پەیڤین لەبارەی چەمکی لاوەوە دوو جیهانبینیمان پێشکەش دەکات. ئەو دێت لە ڕێی بەراوردی لاوانی نەتەوە پێشکەوتووەکانی دنیا بە لاوانی کورد، جیهانبینی خۆیمان بۆ چەمکی لاو دیاری دەکات. ئەم بەراوردە بۆیە ئەوەی پتر هوشیاری لە کن تاکی کورد دروست بکات.

سەیری ناکەن لاوی غەیرە گشتی بازووی قوەتن
گشتی سوودبەخشی ووڵات و مەرکەزی سەد هیمەتن
بۆ بەجێ هێنانی کاری چۆن لە ڕێگەی میحنەتن
عەیبە چیتر بەس لە دەورەی مەی مەکەن غیرەتکەشی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٤]

لەم پارچەیەدا بەر چەند وشەیەک دەکەوین، ئەو وشانە دەبنە شادەماری بەراوردەکە. (بازووی قوەت) یان هێزی بازوو چەمکێکی ئایدیۆلۆجییە. مەبەست لێی بازووی کرێکارە. واتە ئەم چەمکە چەمکێکە مەبەستێکی چینایەتی لە پشتە، لێرە دەزانین شاعیر چۆن بە ناڕاستەوخۆ ئایدیۆلۆجیای خۆی دەخزێنێتە ناو ئەو پەیامەی دەیەوێ بە لاوانی بگەیەنێت. هێزی بازوو هێزێکە دەبێت سوودی بۆ هەمووان هەبێت، نەک بۆ چینێکی دیاریکراو. دەبینین شۆڕشی کرێکاران لە ڕووسیا و پیشتریش تێزەکانی مارکس هەر لەوبارەیەوە بوون، کە نابێت هێزی کرێکار تەنێ بۆ بەرژەوەندی چینێکی دیاریکراو بێت، بەڵکو دەبێت هەمووان سوودی لێ وەرگرن. هەموو هێزەکە بۆ خزمەتکردنی نیشتمانە، بۆ خزمەتکردنی هەموو چین و تێژەکانی ناو کۆمەڵە. لێرەدایە پێوەندی نێوان ئەدەب و کۆمەڵ پتر ڕوون دەبێتەوە. کەواتە ((ئەدیب ڕۆڵی گەیەنەرێک دەبینێت.)) [ساڵح، ٢٠١٢، ل٦٠] شاعیر خۆی ناخاتە دەرەوەی چوارچێوەی کۆمەڵ، بەڵکو هەوڵدەدا لە ڕێی ئەدەبەکەیەوە سوود بە لاوان بگەیەنێت. ئەو وێنەیە نیشانی لاوانی کورد بدات، کە لاوانی دنیا چۆن لە ڕێی هێزی بازوویانەوە دەتوانن گۆڕانکاری گەورە دروست بکەن. وشەکانی (مەرکەزی سەد هیمەتن) لاوان ناوەندی هەوڵ و تێکۆشانن، واتە خەبات بە لاوانەوە دەبەستێتەوە. کەواتە پێشکەوتنی وڵات لەسەر هێز و توانای ئەوان وەستاوە.

سەیری ناکەن چەند بەتینە دەستی لاوی غیرە وا
بێت و قینی هەلسێ و کولە مشتی لێ بدا
وا لە ترسانا ئەلەرزن گاوی گەردون و سەما
لاوی کوردان بەس لە دەورەی مەی ئەکەن غیرەتکەشی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٤]

شۆڕش و گۆڕانکاری لەسەر دەستی لاوان دەبێت. شاعیر نموونەی لاوانی جیهانمان بۆ دەهێنێتەوە و بەراوردی بە لاوانی کورد دەکات. پێمان دەڵێت تەماشا بکەن لاوانی دنیا بە هۆی شۆڕش و خەباتیان توانیویانە چەندین گۆڕانکاری سیاسی و ڕۆشنبیریی گەورە لە وڵاتەکانیان دروست بکەن. دیارە شاعیر پتر مەبەستی ئەو وڵاتانەیە، کە ئایدیۆلۆجیای چەپ و پرۆلیتاریای تێدا زاڵە. شاعیر داوای ڕاپەڕین و شۆڕش لە لاوانی کورد دەکات. وێنەی لاوانی جیهان بە خوێنەر نیشان دەدات، هاوکات وێنەی لاوانی کوردمان نیشان دەدات، کە بە دیار شووشەی عەرەقەوە دەستوپێ سپی دانیشتووە. بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە ((دەبینین کە خاڵەکانی بزواندنی لاوان بۆ شۆڕشکردن زیاتر فاکتەرە چینایەتییەکانە نەک فاکتەرە نەتەوایەتییەکان.)) [قادر، ٢٠١٠، ل١٤٤] هەرچەندە خاڵی بزواندنەکە لەنێوان هەستی نەتەوایەتی و چینایەتیدا تێکەڵاوە، بەڵام لە کۆی فەزای شیعرەکەدا فاکتەرەکانی بزواندنی لاوان فاکتەرە چینایەتییەکەیە. ئەوەی من لە شیعرەکانی ئەم شاعیرەدا تێبینی دەکەم، ئەو بیرکردنەوە و ئایایدیۆلۆجیای چەپ و بابەتی کرێکاری بۆ خزمەتی بابەتەی نەتەوەیی بە کار دەهێنێت. ئەو نایەت نەتەوە و بابەتە نەتەوایەتییەکان بکاتە قوربانی ئایدیۆلۆجیا. واتە شاعیر ئایایدۆلۆجیا دەخاتە خزمەت بابەت و کیشە نەتەوایەتییەکان.

لاوی غەیرە دێنە سەرخۆ جانفیداکاری ئەکەن
بۆ ژیانی نیشتمانیان گشتی خوێنکاری ئەکەن
جا لە بۆ فەوتانی دوژمن ڕاوی ئەغیاری ئەکەن
عەیبە ئێوەش هەر لە دەورەی مەی مەکەن غیرەتکەشی [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٤]

لەم پارچەیەدا پتر ئەو بۆچوونەی سەرەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، خۆکردنە قوربانی خاک و نیشتمان بێگومان. خستنەخزمەتی ئایدیۆلۆجیا بۆ بە دەستهێنانی مافی نەتەوەیی لەو کاتدا شتێکی تازە بووە. هێندەی من ئاگەدار بم و خوێندبێتمەوە قۆناغی دوای دڵدار کۆی شاعیرە چەپەکان، ئەمەیان ڕەت کردۆتەوە و کاریان بۆ نەکردووە. بەراوردی دڵدرا بۆ ئەوەیە پێمان بڵێت، خەمی خاک و نەتەوە دەبێ لە پێش هەموو خەمێک بێت. هەموو خەمی شاعیر ئەوەیە لاوان تەیار و ئامادە بکات، بۆ ئەوەی مافی نەتەوەیی بە دەست بهێنن. بۆ یەیش زۆر جار نموونەی لاوانی دنیامان بۆ دەهێنێتەوە. بە لاوانی کورد دەڵێت، لاوانی دنیا ئامادەن خۆیان بکەنە قوربانی خاک و نیشتمان، بۆ ئەوەی دوژمن لە خاک و وڵاتیان دەربکەن، ئامادەن هەموویان بکوژن، ئەی لاوی کورد تۆ تاکەی بە دیار خۆتەوە دادەنیشیت. ئەو پەیامەیش دەدات، کاتێک حاڵی لاوەکانمان وەها بێت، ئەوا:

سەیری ئەحواڵی وەتەن کەن چۆن زەبوون و مردووە
سەیری کاری دوژمنان کەن چی بە حاڵی کردووە
سەیری ڕەشماڵی زەلالەت ئاسمانی گرتووە

ئێوە تاکەی هەر لە دەورەی مەی ئەکەن غیرەتکەشی   [علاءالدین، ١٩٨٥، ل٢٠٤]
کاتێک لاوانی کورد خەریکی مەینۆشین، ئەوا شاعیر وێنە و دیمەنی نیشتمانمان نیشان دەدات. ئەو نایەت وێنە و حاڵی چینەکانی ناو کۆمەڵمان نیشان بدات، هەرچەندە کۆمەڵێ شیعری هەن، کە باس لە ئازار و مەینەتی چینی جووتیار دەکەن، وەکو شیعری (لالەباس، تووتنەوان)، بەڵام ئەوەی لێرەدا بەرچاو دەکەوێت، هەوڵێکە بۆ خەمێکی گەورەتر لە خەمی چینایەتی، ئەویش خەمی وڵاتە، خەمی خاک و نیشتمانە. بۆیەیش داگیرکاری نیشتمان و خاک دەخاتە ئەستۆی لاوەکان، چونکە ئەوان خەمی خاکیان نییە. بۆیەیش دوژمنان دەتوانن بە ئاسانی خاک داگیر بکەن. مافی گشتی پێشێل بکەن و ئەو میللەتە ببێت بە کۆیلەی داگیرکەران.

ئەنجام:

١. لاو بناغەی هەموو کۆمەڵێکە، بە گەڕخەری هەموو گۆڕانکارییە سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیرییەکانە. کەواتە لاوان هەمیشە سەردەستەی شۆڕشە کلتووری و سیاسی و ڕۆشنبیرییەکانن. بۆیەیش ئامانجی زۆرێک لە شۆڕشەکان قڵپکردنەوەی تێڕوانین و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە، بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی تازەتر و ڕادیکاڵانەتر دابڕێژێتەوە.
٢. هەمیشە لە کۆمەڵی ترادیسیۆنیدا وەها تەماشای لاو دەکرێت، کە هێشتا عەقڵی تەواو گەشەی نەکردووە، کەسێکە ناتوانێت بە تەواوی بڕیار بدات. سنووری نێوان لاو و هەرزەکار تێکەڵ بە یەکدی دەکرێت. لاوەکان بە کەسانێکی هەڵەشە و پێنەگەیشتوو دادەنرێن.
٣. جیهانبینی دڵدار بۆ چەمکی لاو فرەڕەهەندە، لە ڕێی کۆمەڵێ ڕەهەندەوە ناسنامەی لاوی کوردانمان بۆ دیاری دەکات. ناسنامەی لاوێکمان نیشنا دەدات، بە تەمەن لاوە، بەڵام بێ پرۆژەیە. ناتوانێ سوود لە وزەی لاوێتی وەرگرێت و هوشیاریی بەرانبەر دیاردەکانی کۆمەڵ نییە، بۆیەیش بە لاوی پیر دەستنیشانمان کرد.
٤. یەکێک لەو ئەرکانەی شاعیر لە ڕێی شیعرەکانییەوە جێبەجێی دەکات، دروستکردنی خەونە لە کن لاوەکان. لاوەکان بۆ خەبات و تێکۆشان هان دەدات. هوشیاری ئایدیۆلۆجی و نەتەوەیی پێشکەش دەکات.
٥. دڵداری شاعیر یەکێکە لەو شاعیرانەی بۆ هاندانی لاوان بۆ شۆڕش فاکتەرە چینایەتی و ئایدیۆلۆجییەکان لەگەڵ فاکتەرە نەتەوایەتییەکان تێکەڵاو دەکات، هەرچەند هەست بەزاڵبوونی فاکتەرە چینایەتییەکان دەکەین، بەڵام بابەتە نەتەوایەتییەکان ناکاتە قوربانی ئایدیۆلۆجیا و بیرکردنەوەی چینایەتی خۆی.

سەرچاوەکان:

کتێبی کوردی:

١. باڵەکی (یادگار ڕەسووڵ)، ٢٠٠٥، سیماکانی تازەکردنەوەی شیعری کوردی (١٨٩٨- ١٩٣٢)، وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر.
٢. پیربال (د.فەرهاد)، ٢٠٠٦، زمانی حەیزەران، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی.
٣. چەند نووسەرێک، ٢٠١١، چەند تێکستێکی وەرگێڕاو، و.ڕێبین هەردی، بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان، سلێمانی.
٤. خەزنەدار (د.مارف)، ٢٠٠٥، مێژووی ئەدەبی کوردی، بەرگی پێنجەم، دەزگای ئاراس، هەولێر.
٥. دڵدار، دیوانی دڵدار، ٢٥٧٣ کوردی، کۆکردنەوەی: گیوی موکریانی، چاپی یەکەم، چاپخانەی کوردستان، هەولێر.

٦. ساڵح (ئاواره كەمال)، ٢٠١٢، ڕەخنەی كۆمەڵايەتی و پراكتيزەكردنی لە شيعرەكانی گۆراندا، ئەكاديميای كوردی، هەولێر.
٧. سيوەيلی (ڕێبوار)، ٢٠٠٨، نەتەوە و حەكايەت، بەرگی يەكەم، دەزگای موكريان، چاپی دووەم، هەولێر.
٨. عەلی (بەختيار)، وەڵام لە ڕۆژگاری ونبوونی پرسياردا، چاپخانەی قانع، سلێمانی.
٩. علاءالدين (عبدالخالق)، ١٩٨٥، دڵدار شاعيری شۆڕشگێڕی كورد، مطبعه دار آفاق العربيه، بغداد.
١٠. عەزيز (قومری سەعيد)، ٢٠٠٢، هەڵوێست لە شيعری كورديدا (١٨٠٠- ١٩٧٠)، نامەی دكتۆرا، زانكۆی سلێمانی.
١١. قانع (مەريوان وريا)، ٢٠٠٣، بەختەوەری و بێدەنگی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.
١٢. قادر (عەباس محەمەد)، ٢٠١٠، رياليزم لە شيعری هاوچەرخی كورديدا (١٩٤٦-١٩٧٠)، مەڵبەندی كوردۆلۆجی، سلێمانی.
١٣. مەولود (ڕێزان ساڵح)، ٢٠٠٩، ئەندێشەی شيعريی لەنێوان ڕێبازی كلاسيك و ڕۆمانتيكی كوردی لە كرمانجی خوارودا، سەنتەری لێكۆڵينەوەی فيكری و ئەدەبی نما، هەولێر.
١٤. النفيسی (عبدالله فهد)، ١٩٨٦، رۆڵی خوێندكار لە كاری سياسيدا، و:ناجی ئەفراسياو: ئەم وتارە لە كتێبی: گەنج وەك سوبێكتێكی سياسی، پرۆژەی گرووپی نێگەتيڤ وەرگيراوە.

سايتی ئينتەرنێت:
١٥. باديۆ(ئالان)، ٢٠١٦، ئالان باديۆ: فاسدكردنی گەنجان، و: وەليد عومەر، سايتی نێگەتيڤ.
١٦. قادر (سەرۆ)، تاك-كەسايەتی لە كۆمەڵگای كوردستان، ماڵپەڕی سەرۆ قادر: http://www.seroqadir.com/read.php?id=255

ملخص البحث

إن الشاعر (دلدار) من أحد الشعراء الذين عملوا بشكل عميق حول بعض المفاهيم في أشعاره. إنه عمل بشكل فلسفي ووجودي حول مفهوم (الشباب) في أشعاره. و حاول أن يحدد هوية (الشباب)، هويةً تكون بدءا لهوية (الشباب .(إن دراستنا هذه؛ تتكون من فصلين، ففي الفصل الأول؛ نتحدث عن مفهوم(الشباب)، ونحاول أن نحدد مفهوم (الشباب) فلسفيا ووجوديا،حيث ماهو مفهوم(الشباب)؟.. ومن هو؟.. وماهي وظيفته؟.. وماهي تصور الثورات له؟.. ومن ثم حاولنا أن نحدد مفهوم (الشباب) في المجتمع الكورديِّ، وكيف يتصور المجتمع الكورديُّ إلى (الشباب)، من حيث أن المجتمع الكوردي يرى إليه بأنه قليل العقل والتجربة .أما الفصل الثاني؛ فهو الجزء التطبيقي المعنون بـ(رؤية دلدار إلى الشباب)، إذ إنه من خلال أشعاره يحاول أن يحدد هوية للشباب ووجودا له، ومن هذا المنطلق عملنا على جوانب عدة، وعلى سبيل المثال إن (دلدار) يحدد لنا هوية شاب ما، وسميناه بـ(الشاب العجوز)، وهو شاب فيه طاقة ميتة، وهو فقد هويته، ويحدد (دلدار) هوية شاب آخر لنا أيضا، وأشرنا إليها بـ (حلم الشباب)، وهو شاب مليء بالحلم، مليء بالطاقة الحيوية في الحياة. فإن (دلدار)؛ يقارن بين شابنا

وشباب أوروبا، و حددنا ذلک بالشواهد الشعرية .وفي الخاتمة لخصنا نتيجة الدراسة هذه؛ من خلال مجموعة من النقاط. وثبتنا قائمة المصادر والمراجع وفق نظام هارفرد.

Abstract

The poet (Dildar) is one of the poets who have worked deeply on some of the concepts in his poems. He worked philosophically and existentially on the concept of "youth" in his poems. He tried to identify the identity of the youth, an identity that would begin with the identity of the youth.

This study consists of two chapters. In the first chapter, we talk about the concept of youth. We try to define the concept of youth philosophically and logically. What is the concept of youth and who is it? What is its function? What is the concept? Revolutions? .. And then we tried to define the concept (young) in the Kurdish society, and how the Kurdish society to (young), in terms of the Kurdish society sees him as a little mind and experience.

The second part is the practical part of Deldar's vision of youth. Through his poems, he tries to identify young people and his children, and in this sense we have worked on many aspects. For example, Dildar identifies us with the identity of a young man, the old man, who is a young man with dead energy, is losing his identity. Dildar also identifies another young man as a young man with a dream full of vital energy in life. (Deldar) compares the youth and youth of Europe, and we have identified this with poetic evidence.

In conclusion we summed up the result of this study; through a set of points. We have established a list of sources and references according to the Harvard system.